

بسم الله الرحمن الرحيم

هستی شناسی از نظر ابن عربی

نویسنده:

مهدی میرزایی

پاییز ۱۳۹۴

سرشناسه	:	میرزایی، مهدی، ۱۳۶۱ خرداد -
عنوان و نام پدیدآور	:	هستی‌شناسی از نظر ابن عربی / نویسنده مهدی میرزایی.
مشخصات نشر	:	تهران، مهدی میرزایی، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	:	۱۸۲ ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۰۴-۴۱۹۹-۹-۱۶۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	:	فیبا
یادداشت	:	کتابنامه، ص. [۱۵۹] - ۱۸۰، همچنین به صورت زیر نویس.
موضوع	:	ابن عربی، محمد بن علی، ۵۶۰ - ۶۳۸ ق. -- نظریه درباره هستی‌شناسی
موضوع	:	ابن عربی، محمد بن علی، ۵۶۰ - ۶۳۸ ق. -- نقد و تفسیر
موضوع	:	هستی‌شناسی (فلسفه اسلامی)
موضوع	:	هستی‌شناسی
رده بندی کنگره	:	۲۷۹BP / ۱۳۹۴۲ ۹م۲الف
رده بندی دیویی	:	۲۹۷/۸۹۲۴
شماره کتابشناسی ملی	:	۴۰۹۱۵۰۶

عنوان کتاب : هستی‌شناسی از نظر ابن عربی

نویسنده : مهدی میرزایی

حروفچینی ، لیتوگرافی و صحافی : آریس نبشته پارس

ناظر فنی و چاپ : پردیس نبشته پارس

طراحی جلد : صفیه حاتمی

ناشر : مولف

قطع : وزیری

تیراژ : ۱۰۰۰ نسخه

قیمت : ۱۶۰۰۰۰ ریال

نوبت چاپ اول : پاییز ۱۳۹۴

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۰۴-۴۱۹۹-۹-۱۶۰۰۰۰

مقدمه

بر کسی پوشیده نیست که شناختن ذات حق به وحدت و یگانگی، اصلی بنیادین و مقدس در فرهنگ و سنت اسلامی و کانون همه مکاتب کلامی، فلسفی، عرفانی و حتی هنری بوده است. این اصل - علیرغم برخی اختلاف‌های جزئی، نزد همه فرق‌ها و مذاهب اسلامی - همچون واقعیتی کانونی و مقدس خود را در قالب‌ها و شیوه‌های بیانی گونه‌گون متجلی ساخته است. همواره و در تمام حوزه‌ها از علوم عقلی و تجربه‌های عرفانی گرفته تا هنر و معماری اسلامی، تصدیق وحدانیت حقیقت مطلق (در فرهنگ اسلامی: الله) و بیان و یادآوری مداوم آن چنان اصلی بوده است که به همه عناصر و ابرای پیام، خود شکل و قوام بخشیده است.

اهمیت این اصل خصوصاً در حوزه‌ی علوم عقلی و همچنین عرفان نظری روشن و آشکار است، اما شاید اشاره به این نکته بی‌مناسبت نباشد که به لحاظ تاریخی هنگامی که نخستین فیلسوفان اسلامی آغاز به گرفتن فرهنگ عقلی یونان و سایر تمدن‌ها کردند از همان ابتدا کوشیدند تا مجموعه‌ی آن معارف را با این اصل بنیادین اسلام هماهنگ و همدست سازند. از میان این معارف که در پایان به تاسیس فلسفه و عرفان اسلامی انجامید، خواسته‌ی ما پر از این به نظریه‌هایی است که فیلسوفان به طور عام و عارفان مسلمان به ویژه درباره‌ی مسأله‌ی وحدت وجود و درجات و مراتب آن ابراز داشته‌اند. به بیان دیگر آنچه اکنون و در اینجا مورد توجه قرار می‌گیرد جهان‌شناسی عرفانی و نسبت آن با اصل وحدت در آرای عرفای مسلمان است.

این مراتب که در عرفان نظری همان سلسله مراتب میان حق و خلق است، در نهایت (به لحاظ وجودی) تنها مبین یک واقعیت است که در تجلی خود به صورت مراتب و درجاتی از وجود آشکار می‌شود. مراتب و درجاتی که اگر چه به وجود منسوب می‌شوند و در واقع بیانگر کثرت

مشهود در عالم اند، بدین لحاظ که همگی جلوه‌ها و مظاهری - یا به بیان تمثیلی سایه‌هایی - از واقعیت نهایی هستند، اموری فانی و معدوم می‌نمایند در برابر آن حقیقت واحد که هستی محض است. به بیان دیگر، در جهان نگر عارفان مسلمان، وجود ما سوی الله در برابر الله رنگ می‌بازد. و بدین ترتیب آنچه باقی می‌ماند تنها حقیقتی یگانه و مطلق است که از آن می‌توان به وجود محض و حقیقی حضرت حق تعبیر کرد. همچنانکه مولانا نیز در دفتر اول مثنوی این معنا را چنین بیان کرده است:

ما که باشیم ای تو ما را جان جان	تا که ما باشیم با تو در میان ؟
ما عدم هاییم و هستی‌های ما	تو وجود مطلق فانی نما
باد ما بود ، از داد توست	هستی ما جمله از ایجاد توست
لذت هستی ز دی نیست را	عاشق خود کرده بودی نیست را

ابن عربی برجسته ترین شخصی است که در عالم اسلام به این نگرش عرفانی در خصوص یگانگی وجود مطلق و ظهور و تجلی آن در صورت موجودات کثیر، وحدت نظری بخشیده است. در این دیدگاه، واحد به صورت کثیر نمود می‌شود و کثیر نیز به نوبه‌ی خود در واحد مستحیل می‌گردد. این درست همان آموزه‌ای است که اندیشی ابن عربی از آغاز تا پایان، گاه در قالب مفاهیم و گزاره‌های عقلانی و گاه در پیکر زبانی عربی به بیان آن می‌پردازد. بدین سان می‌توان دید اصل وحدت که پیشتر آن را بنیان همه‌ی شوؤن فره‌نگی مکاتب فکری تمدن اسلامی دانستیم، در عرفان نظری ابن عربی نیز تکیه گاه و محور اصلی اندیشه و ریزی بوده است.

این وحدت که به وجود منسوب می‌شود، در قالب مفهوم وحدت و حرد توسط ابن عربی و در نظام اندیشه‌ی او جایگاهی در خور توجه می‌یابد.

محبی الدین ابن عربی (ق. ۶۳۸ - ۵۶۰) نخستین و بی‌پروا ترین صوفی برجسته در جهان اسلام است که اندیشه‌ی او را می‌توان کوششی برای تبیین عرفانی مفهوم وجود و مراتب و تنزلات آن دانست. تبیینی که از یک سو برگرفته از آموزه‌های عرفانی پیش از اوست و از سوی دیگر در پیکر عرفان نظری دستگاهی همگون و یگانه را از اندیشه‌ی صوفیانه پی ریزی می‌کند. اندیشه‌ی

ابن عربی در گستره‌ی عرفان اسلامی تا جایی مهم است که می‌توان آن را آغاز مرحله‌ای تازه در سیر عرفان اسلامی و نقطه‌ی عطفی در تاریخ تصوف دانست. این تحول تاریخی از قرن هفتم به بعد - یعنی از روزگار حیات و نشر آثار ابن عربی تا زمان حاضر - با نگاهی اجمالی به آثار و متون برجسته‌ی عرفانی به سادگی قابل تشخیص است. در تمام این آثار - حتی آن دسته از نوشته‌هایی که آشکارا به شرح اندیشه‌ی ابن عربی پرداخته‌اند - تاثیر آموزه‌های عرفانی او انکار ناپذیر است. این امر یعنی تاثیر گسترده‌ی ابن عربی صرف نظر از اینکه مثبت یا منفی تلقی شود، مورد توجه همه‌ی تاریخ‌نگاران فلسفه و عرفان اسلامی قرار گرفته است. این کتاب از یک مقدمه و پنج فصل تشکیل شده است. در فصل نخست آن به ضرورت پرداختن به مساله هستی‌شناسی اشاره شده و در فصل دوم به کلید و نه‌ها و اصطلاحات عرفانی مبحث هستی‌شناسی عرفانی پرداخته‌ام. فصل سوم با موضوعات: شناخت و شرایط و حدود آن از دیدگاه ابن عربی، هستی و فلسفه آفرینش، مراتب و عوالم آن مورد بحث قرار گرفته است. در فصل چهارم مقایسه‌ای بین دیدگاه‌های ابن عربی و برخی از عارفان مسلمان و بی‌سویه استراکن و افتراق آنان به دست داده‌ام و در فصل پنجم به بیان نتیجه‌گیری و ارایه پیشنهادها پرداخته‌ام. کوشش من در این کتاب بیشتر توصیف " هستی و مراتب آن" در عرفان ابن عربی بوده است. انگیزه عمیق‌تر از پرداختن به این موضوع پاسخ به این پرسش است که: آن چیست که محیی‌الدین ابن عربی را تا بدین پایه در جهان تصوف برجسته ساخته و جایگاهش را بدانجا رسانده که می‌توان تاریخ عرفان اسلامی را به دو دوره‌ی قبل و بعد از او بخش بندی کرد؟ بنیاد اندیشه و شیوه‌ی بیان او چه تفاهات و آرای صوفیان پیشین دارد که به عرفان نظری او جایگاهی ویژه می‌بخشد؟ اندیشه‌هایی که وحدت وجود و درجات آن، اعیان ثابت و نیز برخی مسایل دیگر که مجموعه‌ی آنها در کنار چگونگی نگرش ویژه‌ی ابن عربی به اسماء و صفات حق، او را در عالم فلسفه و عرفان اسلامی از دیگران متمایز می‌سازد. با مراجعه به کتابهای مربوطه و روش اسنادی و استفاده از تکنیک فیش برداری و بهره برداری از اندوخته‌ها و یافته‌های علمی اساتید بزرگوار خویش مخصوصاً دکتر دینانی، کار خویش را شروع نمودم.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات تحقیق

- ۱..... بیان مساله
- ۲..... ضرورت و اهداف تحقیق
- ۵..... اهداف تحقیق
- ۵..... فرضیات تحقیق
- ۶..... محدودیت‌های تحقیق

فصل دوم: ادبیات تحقیق

- ۹..... تعریف مفهوم ها
- ۹..... وجود از منظر زبان شناسی
- ۱۰..... اصطلاح عرفانی وجود
- ۱۱..... تجلی
- ۱۳..... تجلی الدور (دوری بودن وجود و شناخت آن)
- ۱۴..... تعیین
- ۱۵..... تعینات حقی (الف. مقام ذات. ب. مقام احدی. ج. مقام واحدیت)
- ۱۶..... حق
- ۱۷..... مالوه
- ۱۸..... اعیان ثابت

۱۸	حضرت
۱۹	حضرات خمس (حضرت‌های پنجگانه الهی) در عرفان
۲۳	هویت غیبیه
۲۵	پیشینه تحقیق
۲۹	سیر هستی‌شناسی در کلام، فلسفه و عرفان
۲۹	نگاهی به هستی‌شناسی در فلسفه غرب از آغاز تا سقراط
۳۴	مکتب ابن‌سینا: هستی از دید فلاسفه و عرفا؛ از ناسوت تا هاهوت
۳۶	دیدگاه سید مرتضی در آملی
۳۶	خلاصه

فصل سوم: هستی از نظر ابن عربی

۳۹	شناخت از نظر ابن عربی
۴۱	منابع شناخت
۴۲	ابزار شناخت
۴۶	شرایط شناخت واقعی
۴۹	آیا از نظر ابن عربی امکان شناخت برای انسان وجود دارد؟
۵۴	وجود از نظر ابن عربی
۵۶	طبقه‌بندی اشیاء
۵۸	اقسام وجود
۶۳	شیئیت معدوم
۷۰	شیئیت

۷۱	گزینش وجود از دو ضد
۷۲	فلسفه ظهور هستی
۷۲	پدید آوردنده جهان
۷۳	حرکت حبی
۷۴	فلسفه آفرینش از دیدگاه ابن عربی
۷۴	مفهوم خلق
۷۴	خلق از عدم مطلق
۷۴	اختراع
۷۸	تجلی الهی
۸۰	آفرینش نو
۸۱	دیالکتیک آفرینش
۸۵	آغاز پیدایش جهان
۸۸	عرش های پنج گانه
۸۸	خلق روحانی
۸۹	حقیقت کلیه
۹۰	مراتب خلقت
۹۰	هباء
۹۳	چگونگی پیدایش جهان
۹۳	بدیع
۹۳	مفعول ها
۹۴	عقل نخستین
۹۴	حق و خلق
۹۵	نفس کلیه

طبیعت	۹۵
اسماء و صفات الهی	۹۶
جنبه هستی‌شناسانه	۹۷
خصلت اسماء	۹۸
نسبت اسماء به ذات	۹۹
همبستگی اسماء	۹۹
پیوند اسماء و جهان	۱۰۰
اموات اسماء	۱۰۱
کلیدهای نخستین	۱۰۲
انواع تجلی	۱۰۲
اسم ظاهر و باطن	۱۰۳
حیرت	۱۰۴
مراتب و مراحل هستی از نگاه ابن عربی	۱۰۶
پدیده‌ها کلمه‌های خدایند	۱۰۶
نام‌های خدا و پدیده‌ها (= ممکنات)	۱۱۱
مراتب تجلیات وجودی در نفس الهی	۱۱۸
عوالم هستی از نظر ابن عربی (حضرات خمس)	۱۳۴

فصل چهارم: بررسی تطبیقی دیدگاه ابن عربی با سایر عرفا مسلمان

مقایسه دیدگاه ابن عربی با عرفای قبل از خود	۱۳۹
مقایسه دیدگاه ابن عربی با عرفای بعد از خود	۱۴۲
دیدگاه ابن عربی و فخرالدین عراقی	۱۴۲

- ۱۴۴ دیدگاه ابن عربی و جیلی
- ۱۴۶ دیدگاه سهروردی (۱۱۵۵ - ۱۱۹۱ م)
- ۱۴۷ هستی‌شناسی امام خمینی

فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهادها

- ۱۵۱ نتیجه‌گیری
- ۱۵۸ پیشنهادها
- ۱۵۹ فهرست مراجع